

Bevetésként előrebocsátom, hogy a Föld keletkezésével foglalkozó tudósok körében általánosan elfogadott nézet, hogy kb. 13–14 milliárd évvel ezelőtt történt az ősrobbanás, amely létrehozta az univerzumunkat, benne az anyagot, az energiát, a teret és az időt. Ezeknek az alapelemeknek a története a fizika.

Néhány százezer év alatt az anyag és az energia összetett struktúrákká, atomokká, majd molekulákká kezdett összeállni. Kölcsönhatásaik vizsgálatára alakult ki a kémia.

Abban is egyetértenek a természettudósok, hogy a kb. 3,8–4,6 milliárd évvel ezelőtt létrejött, Földnek nevezett bolygón „bizonyos molekulák elkezdtek különösen nagy és bonyolult szerkezeteket, úgynevezett organizmusokat alkotni. Az organizmusok története a biológia.”¹

A kb. 70–100 000 éve kialakult emberi lény, a *homo sapiens* mintegy 12 ezer éve kezdett el letelepedni, tudatosan mezőgazdasággal, állattenyésztéssel, lakóterépitéssel foglalkozni, amely megteremtette (szükségszerűen hozta magával) a matematika alapjait.

1. A kriminalisztika természettudományos alapjai

A bevezetésben máris rámutattam arra a négy fő alaptudomány – vagy „anyatudomány”² – területre, amelyek eredményei nélkül ma sem létezhet fejlett, modern kriminalisztika, és amelynek fejlődési periódusai, állomásai nyomatékosan hatottak a (globális) kriminalisztika történetére is, melyet a következő alcím alatt taglalunk. Ezek a fizika, a kémia, a biológia és a matematika.

Hadd álljon itt néhány mondat az alaptudományok és a kriminalisztika (mint legfőképpen a bűnfelderítés, bűnüldözés tudományának) kapcsolatáról.

1. 1. Fizika

Az élettelen anyagi világ változásaival foglalkozó fizika legfőképpen a tárgyi bizonyítékok előtérbe kerülésével értékelődött fel a kriminalisztika számára. A modern krimináltechnikai eljárások java része fizikai ismereteken alapul. Gondoljunk csak a felületi és térbeli (látens és látható – „*latent and patent*”) eszköz-, láb-, gépjármű- és fegyvernymokra. De pontos adatokkal, mérési eredményekkel szolgálhat egyes anyagmaradványok körében is, például az anyagösszetétellel, komponenseivel kapcsolatban. A fizikusok munkáját segíti az optikai eljárásokban a rendkívül fejlett mikroszkópia, amely az elektronmikroszkópok korában már lehetővé teszi a szub(nano) mikroszkopikus vizsgálatokat is. Fizikusok találmánya az anyagmaradványok vizsgálatára az infravörös, az ultraibolya és a lézertény, a spektrográfiai, a neutronaktivizációs módszer alkalmazása, csakúgy mint a röntgenfluoreszcencia-, illetve a röntgenmikrostruktúra-analízis és a bűnügyi fényképezés, videózás, napjainkban a drónok (alap) módszertana is.³

Fenyvesi Csaba

A felismerési eljárások története a kriminalisztika fejlődésének tükrében

1. 2. A kémia

A hagyományos kémiai vizsgálatok (például toxikológiaiak) mellett korunkban jelentősen megnőtt a mikrokémiai (anyagmaradvány) vizsgálatok szerepe. Egyre szaporodó számú kromatográfiai módszer ismeretes, amelyeket általában elválasztási eljárásoknak neveznek, és amelyek lehetővé teszik a precíz molekulásúly megállapítását. Továbbra is élnek a toxikológiai vizsgálatok, amelyek mind a szerves, mind a szerves mérgeket egyaránt kimutatják, és amelyek közül napjaink sajnálatos „sztárjai” az alkohol mellett a (természetes és mesterséges, design) kábítószeresek.

Kémiai módszereket alkalmaznak még metallográfiai, illetve okmány⁴-, tűz- és robbantásos⁵ vizsgálatoknál.

Ezekről a módszerekről és lehetőségekről a kriminalistáknak is fogalmat kell alkotniuk, annak érdekében, hogy tisztában legyenek azzal, hogy mire irányulhat az esetleges szakértői kérdésfeltevésük, hol vannak a tudományos kémia (*forensic chemistry, chemical criminalistics*)⁶ határai napjainkban. (E tény tudásnak egyébként egyes társadalomtudományi ágak eredményeire építő kihallgatások, így a felismertési eljárásban is jelentősége lehet.)

1. 3. A biológia

A biológia mint az életfolyamatok tudománya nélkül nem is beszélhetnénk modern kriminalisztikáról. Gondoljunk csak a vérrel mint anyagmaradvánnyal kapcsolatos tudományos felfedezésekre. A tudományág fejlődése napjainkban is töretlen. A felfedezések száma és minősége egyre több új területet nyit meg. Nemcsak az orvostudományt táplálja, hanem hozzá tartozik a botanika, amely a növényekkel, pollenekkel (palinológia) és spórákkal, a zoológia, amely az állatokkal és az antropológia, amely az emberekkel foglalkozik. Kiemeljük még, hogy az öröklésbiológia, a genetika és a mikrobiológia, köztük kiemelten a DNS-vizsgálatok, olyan különös szakterületek, amelyek az utóbbi évtizedekben dinamikus fejlődésen mentek keresztül (elhalványítva például a hagyományos szerológiát), és amelyek – alaposan feltehetően – a jövőben is nagy szolgálatot tesznek a kriminalisztikának a „néma tanúk” az emberi, állati, növényi anyagmaradványok „vallatásával”.

1. 4. A matematika

A matematika mint napjainkban tudományalapként megjelölt ismerethalmaz nem előzmény nélküli a bűnüldözés tudományában. Az 1950-es években – amikor még informatikáról nem is beszélhettünk – már külön kötet készült az amerikai kriminalisták számára,⁷ amelyben ecsetelték a „rendőrmatematika” alkalmazási lehetőségeit a felderítőmunkában. Hazánkban is eljutottunk oda, hogy megélnék a Bayes-módszer (háló analízis) magyar kutatásai,⁸ és kellően intenzív a kapcsolat a matematikából kinőtt informatikával (illetve a fizikára is alapozódó mérnöki ismeretekkel) is. Kimondhatjuk, hogy az elmúlt két évtized tendenciózus fejlődése révén önálló ággá vált az informatika, olyannyira, hogy e nélkül modern kriminalisztika a 21. században már nem is igazán létezhet. Szepe, jelentősége világos és egyértelmű a kriminalisztikai szempontból releváns adatok tárolásában, rendszerezésében és az azonosítási (individualizálási) folyamatokban. (Például az arcfelismerésekben is, amelyről később értekezem részletesebben.)

Mind a krimináltechnika, mind a krimináltaktika hasznosítja a matematika eredményeit, egyúttal saját módszertanával segítséget nyújt az informatikai fejlesztésekhez is.

Nem lehet nem szólni az ún. „második generációs bizonyítékok”⁹ körébe illeszkedő digitális adatok jelentőségéről, valamint a kibernetika mint a számítógépek, automatikus berendezések, komplex szerkezetek, rendszerek vezérlésének és működtetésének elméletével és gyakorlatával foglalkozó (alapvetően a matematika eredményein felépült) tudományterületről. Mindkettő napról-napra újabb és újabb hasznosítható bizonyítékokat, illetve kutatási eredményeket produkál a tényfűrkésző kriminalisztika (a gyakorlati bűnüldözés) számára.

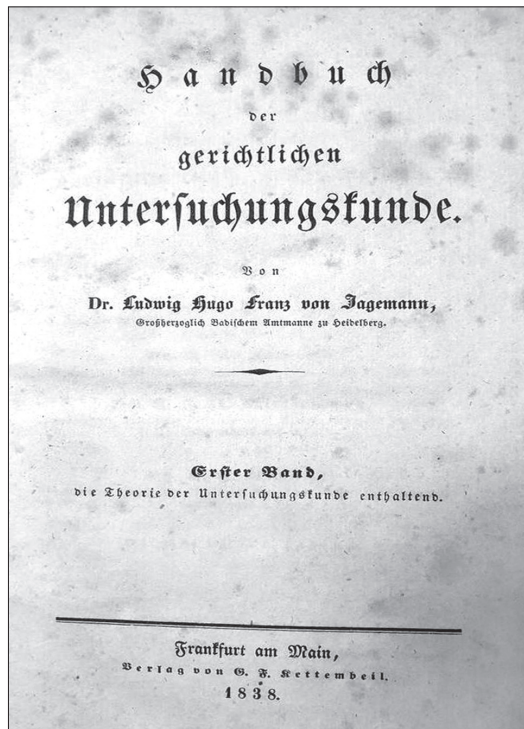
2. A kriminalisztika történetének fő szakaszai

Felfogásom szerint két fő szakaszra bontható a kriminalisztika múltja. A vízvonalzó a 19. század közepe. Jelen tanulmányomban az ezt megelőző időszakot nem veszem górcső alá, mivel ezt korábbi (*Jogtörténeti Szemle*) írásomban már megtettem.¹⁰ A második szakasz – melyről csak röviden szólok – kezdete, nézetem szerint, Ludwig Hugo Franz von Jagemann (1805–1853) *Handbuch der*

gerichtlichen Untersuchungskunde (Kézikönyv a bűnügyi vizsgálatlanhoz) című 1838-ban,¹¹ illetve Hans Gross 1893-ban megjelent *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik* (Kézikönyv a vizsgálóbírák számára, mint a kriminalisztika rendszere) című kötetéhez kapcsolható.¹²

Nem véletlen akkori megjelenésük, időzítésük. A természettudományok fejlődésének következményeként ekkortól illeszthetjük a kriminalisztika szó elé a „modern” kifejezést – és hagyhatjuk el a „tradicionális” jelzőt. Amivel éppen arra kívánok utalni, hogy ezt megelőzően, az emberiség történelmében nem igazán beszélhetünk (természet) tudományos ismeretekre épülő, tisztességes és valóság-hű tényfelderítésre irányuló emberi tevékenységről. Éppen erre a 19. századi időszakra esik az a korszak, amikor végérvényesen elvi élel kimondatott, hogy nem tartható fenn a bizonyítékok királynőjének tartott beismerő vallomás előtérbe helyezése, mert e mögött a kényszervallatás, a tortúra (annak ezerféle szörnyűsége változata) húzódik meg. Ami pedig az ókortól egészen a feudális kor végéig, a felvilágosodás eszméinek elterjedéséig jogilag szentesített és rendszeresen használt eszköze volt a „ténykutatónak”. A legnagyobb felvilágosodás kori gondolkodók, a francia Montesquieu, Voltaire, Descartes, Diderot, az olasz Beccaria, a német Thomasius munkásságának köszönhetően

egész Európában büntetőjogi, ezen belül eljárásjogi reformok söpörtek végig. A tortúra [istenítéletek és próbák, például bírósági párbaj (*judicium pugnae*), forróvízpróba (*judicium aquae ferventis*), tűzpróba (*judicium ignis*), keresztpróba (*judicium crucis*)] eltörlésével párhuzamosan eltörtölték a terhelti vallomástételi kényszert is, és bevezették a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvét, amelyben már a tanúvallomások sem álltak kiemelkedő helyen, mert azok igazságtartalma is megkérdőjeleződött; a tévedési lehetőségeket már akkoriban kezdték felismerni a tudományok művelői. Mindezek kiindulópontok, alapfeltételek voltak ahhoz, hogy az eljárás alá vont és a tanúk (személyi) vallomásán kívüli bizonyítékokat kereszsenek a hatóságok; vagyis speciális természettudományos ismereteken és tapasztalati tényeken alapuló nyomok és anyagmaradványok, a tárgyi bizonyítékok mint „objektív tanúk”, mint az induktív gondolkodásra épülő kriminalisztikai gondolkodás kiindulópontjai, adatforrásai lépjenek reflektorfénybe. És amelyek pártatlan szakértői vizsgálata adja meg az alapvető (releváns bűnügyi) ténykérdésekre – az egyszerű gyanúból (sejtésből, verzióból) eljutva a bizonyosságig – a válaszokat.

Ezáltal a modern kriminalisztika története mindig a közvetett bizonyítékok (állandó, napjainkban is tartó) fejlődésének (megindulásának, kiszélesedésének, minél inkább kiteljesedésének) története is egyúttal.

3. A felismerési eljárások története

A fenti, teljesség igénye nélküli kriminalisztikatörténeti áttekintés alapot teremt arra, hogy megvizsgáljuk, hogyan alakult a justizmord kutatások szerint igencsak bünyügyi-igazságszolgáltatási „Achilles-sarok”-nak számító felismerésre bemutatás mint bizonyítási cselekmény.¹³

Napjainkig a felismerések processzusa mindig személyekhez kötődött. Éppen ezért nem csodálkozhatunk, hogy a *rabszolgatartó ókori államokban* csak szabad emberektől fogadták el külön kontroll nélkül a kiválasztást, ám – kivételesen, ha más nem állt rendelkezésre – a rabszolgától kapott vallomást, felismerést mindig kínvallatással ellenőrizték. Ha pedig ennek egy szabad ember ellentmondott, akkor el sem fogadták, semmisnek tekintették.¹⁴

Az *ókori görög birodalomban* a felismertetés kizárólag a bíróság előtt zajlott, és inkább szembesítés jellegű bizonyításról beszélhetünk, hiszen a tanúnak az eljárás összes résztvevője előtt kellett a személyt vagy tárgyat felismernie. A filozófusok már ekkoriban is foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogyan lehetne a tanú e bizonytalan helyzetéből fakadó hátrányokat és így a téves vagy hamis tanúskodás kérdését megoldani?

A *Római Birodalomban* (i. e. 2. század – i. sz. 5. század) – a korai rabszolgatartó államokhoz hasonlóan – Rómában sem volt hitele a rabszolga szavának. A tulajdoni viszonyokat tükrözően a kihallgatást és a felismertetést a rabszolga gazdája végezte, hatósági személyek jelenlétében.¹⁵

A *rendi időszakban* a beismerés mindenáron (minden módon) megszerzése szinte szükségtelessé tette a tanúvallomásokat, a felismeréseket. Az a vallomás, választás értékelődött fel, amely terhelő volt az eljárás alá vontra nézve, legfeljebb – a vallással erősen átítatott társadalmakban a hit erejét felhasználva – eskü alatt hallgatták ki őket. És csak abban az esetben nem értékelték a rajtuk keresztül szerzett bizonyítékot, ha az nem a perbe fogott bűnösségére mutatott.¹⁶

Magyarországon már *Szent István korától* maradtak fenn írásos emlékek arról, hogy létezett valamiféle felismertetési módozat. Azért is fogalmaztam így, mert a mai terminológiát nem használták. Sőt, gyakran egyáltalán semmilyen kifejezéssel nem illették az ilyen jellegű bizonyítást. A korabeli szabályozásban nem találunk részleteket, ám a köztudatban ismert volt, hogyha valakit sérelem ért, vagy jelen volt, mikor az történt – az igazságszolgáltatást elősegítendő – rámutathatott a bűnösre. Tehát az eljárási szabályokat ebben az esetben a szokásjogban kell keresnünk, tételes jogi szabályozás pusztán a tanúságtételek értékelésére született.¹⁷

Könyves Kálmán elrendelte, hogy a tanút „kihallgatása előtt meg kell gyóntatni, és hogy azt, ki valótlannal vallott,

tanúságtételre többé ne bocsássák”.¹⁸ Részletesebb rendelkezések a tanúk kihallgatásáról törvényeinkben csak a *communis inquisitio* behozása, vagyis a 14. század közepe óta találhatók.¹⁹

A 14–15. századi törvényi rendelkezések (szabályok) leképezték a korabeli társadalmi viszonyokat: minél magasabb társadalmi osztályból való a tanú, vallomása annál nyomatékosabban értékelendő a bíróság részéről. A bizonyításban – a középkor szokásainak megfelelően – Magyarországon is alkalmazták a kínvallatást. Akkortájt az osztrák törvények tekintélye uralkodott: nem véletlenül III. Ferdinánd büntető rendtartását, az 1656. évi *Landgerichtsordnungot Praxis Criminalis* néven a magyar törvénytárhoz csatolták. Elmondható az is e korról, hogy az inkvizitórius szemlélet nem tudta teljesen kiszorítani a vádeljárást.²⁰

A nyomozó eljárás szükségszerű következményeként kiemelkedett a vádlotti vallomás jelentősége. A hatóságok – köztük a bírók – fő feladatnak tartották a vádlott beismerésre bírását. Még a kínvallatás király általi megszüntetése után is alkalmazták bűjtöltetést, verést a megvallás kikényszerítésére.

A középkori bizonyítási eszközök, így az istenítételek (párbajok, próbák, eskük) eltörlése előmozdította a tanúvallomások gyakoribb felhasználását. Eskü alatt tett két tanúvallomást már teljes bizonyító erejűnek értékelték. Egyúttal megindult a tanúk egyenlőként kezelése is, hiszen szavahihetőségük és tudomásuk már nem társadalmi helyzetükhöz kötődött.²¹

A 18–19. századi inkvizitórius felfogás a felismertetést a szembesítés egyik kategóriájának tekintette. A *real-confrontatio* személyek vagy tárgyak fel- vagy bemutatását jelentette felismerés, személyazonosság megállapítása céljából.²²

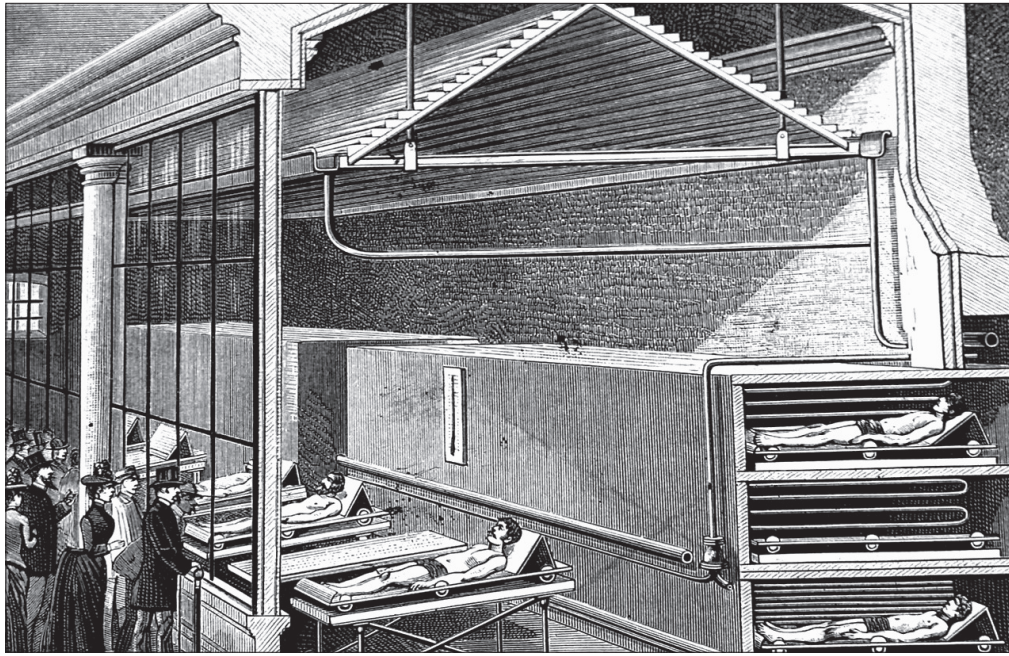
Kezdetben a tanúszerzésre korlátozódott, majd az emberi megismerés módszereinek fejlődésével kiegészült a tárgyi bizonyítással. A büntető perjogban a szembesítés alábbi kategóriáit állították fel:

- a) személyes szembesítés (*personalis confrontatio*);
- b) virtuális szembesítés: ellentmondó állítások, vallomások felolvasása (*confrontatio*);
- c) tárgyak vagy személyek fel- vagy bemutatása felismerés, személyazonosság megállapítása céljából (*real-confrontatio*).²³

A *real-confrontatio* már Mária Terézia 1768-ban kibocsátott büntetőkódexében, a *Constitutio Criminalis Theresianában* is megjelent mint „a gyanúsított személyére vonatkozó bizonyosság” meghatározása. Olyankor, ha a gyanúsított kilétét illetően kétség merült fel, illetve a bűntárgyak felmutatása, a felismertetés szükségessé vált a sértett, a tanú vagy a gyanúsított előtt.²⁴

Sor kerülhetett bírói szemlére is, abban az esetben, ha a bíróság is szemügyre kívánta venni az adott tárgyat.

A *Theresiana* 35. §-ának 14. pontja utal arra is, hogy a büntett elkövetésére felhasznált tárgyak (például szármok, fegyverek) lényeges indíciumként szolgálhatnak, és felmutatásuk vagy bemutatásuk alkalmas lehet akár a

Holttest felismertetése a párizsi hullaházban (19. század)²⁶

beismerés elérésére, akár a harmadik személy eskü alatti vallomástételére.

A 19. században a személyek és tárgyak felismertetése továbbfejlődött, kiegészült számos pszichológiai elemmel, és egyre jelentősebb szerepet játszott a bizonyítási eljárásban. A bűnvizsgálat újszerű rendjét az 1843. évi *büntetőjogi javaslatok* fogalmazták meg. Elsőként határolódott el a perbeli vizsgálódás feudális modelljétől. Annak ellenére, hogy nem lépett hatályba, érdemes megemlíteni, hogy kilenc alcímében, 156 szakaszban hogyan érintette a felismertetést. A 117. és 170. §-ban betű szerint ezt olvashatjuk:

„117. § A holt-test, mielőtt felbonczoltatnék, olly személyeknek, kik a meghalálozottat ismerték, és a vádlottnak megismerés végett előmutatandó lészen. de a melly előmutatás úgy történjék, hogy minden kísérletek, és vallomásra való reá beszélések (suggestiok) a lehetőségig elkerültsenek.

170. § Midőn a tanú elejébe személyek, vagy dolgok megismerés végett terjesztetnek, azoknak pontos leírására, és minden megkülönböztető jeleik előadására előlegesen felszólítandó. Ollyas esetekben továbbá, hol a tévedés vagy csalódás legkisebb gyanújától tartatni, még ezen felül kötelességében áll a bűnvizsgáló bírónak, a megismerendő személlyel vagy dologgal egyetemben a tanú elejébe még más, ahhoz a fő megismertető jelekben hasonló személyeket vagy dolgokat is – ha lehetséges – előállítani, hogy az illetőt közülök ön maga kiismerje.”²⁵

Látható, hogy a 170. § alapján személy- és tárgyfelismerésről is beszélhetünk. A felismerésre bemutatást megelőzte egy előzetes kihallgatás, amelynek során az érintett személynek (tanúnak) nyilatkoznia kellett arról, hogy a kérdéses személy vagy tárgy milyen főbb ismertetője-

gyekkel rendelkezett. Kétség esetén a bűnvizsgáló elrendelhetette, hogy hasonló tulajdonságokkal bíró személyek vagy tárgyak közül történjen a kiválasztás.

A személyek együttes bemutatása mellett hasonlóan zajlott a tárgyak szembeállítása is. Ennek célja egyrészt az akarathajlítás, vagyis a gyanúsított szembeállítása tettének tárgyi következményeivel, illetve a sértett, tanú, vagy gyanúsított előtt a bűntárgyak felmutatása felismerés érdekében.²⁷

A 117. § szerint holttest felismertetésére is sor kerülhetett olyan személyek esetében, akik ismerték az elhunytat. Ebben a szakaszban rögzítették még a befolyástól való mentesség követelményét is. A konkrét *real-confrontatiós* szabályok között az alábbiakat találjuk:

- a) a tanú előzetes kihallgatása a felismerendő személy (vagy tárgy) ismertetőjegyeire nézve;
- b) a felismerendő személy (vagy tárgy) tényleges szembeállítása;
- c) a felismertetés olyan módon történő megszervezése, hogy a tanú előtt a felismerendő személyt (vagy tárgyat) ne egyedül, hanem „fő megismertető jelekben” hasonló személyekkel (vagy tárgyakkal) együtt mutassák fel, ha fennáll a tanú részéről a tévedés legkisebb gyanúja.

Az 1896. évi XXXIII. tc., a *bűnvádi perrendtartás* (Bp.) a felismertetést a kihallgatáshoz köti, önállóan nem neveíti.²⁸ Három (betű szerint idézett) szakaszban utal a tárgyértelmű szembesítésre, latinul *recognitióra*:

„136. § Oly tárgyak azonosságának megállapítása céljából, melyek a bűncselekménnyel összefüggésben állanak, vagy a terhelt ellenében bizonyítékul szolgálhatnak; a terheltet részletes leírásukra kell felszólítani és azután elismerés végett meg kell őket a terheltnek

mutatni, illetőleg ha a felismerendő tárgyak a bíróság elé nem szállíthatók, a terheltet hozzájuk kell vezetni. [...]

213. § Ha a vallomással valamely személy vagy tárgy azonossága állapítandó meg, a tanu ezeknek leírására szólítandó fel; a személy vagy tárgy csak ezután mutatandó meg neki. [...]

310. § Ugyancsak az elnök teljesíti a nézete szerint, vagy a törvényszék határozata folytán szükséges szembesítéseket és mutatja fel ama tárgyakat, a melyeknek azonossága megállapítandó.

Nyomot hagyó körülményre vonatkozó kihallgatás esetén a tanú arra a helyre vezethető, a hol a nyomok vannak vagy voltak.”²⁹

Tárgyak szembeállítására hasonló körülmények között történt. A cél azonban általában nem pusztán a tárgy azonosítása volt, hanem inkább az elkövető szembesítése saját tettének következményeivel. A bünt tárgyak felmutatása felismerés céljából a bíróságon is történhetett bírói szemle keretében.³⁰

Itt emelem ki azt a jogtörténeti tény, hogy a Bp. már külön paragrafusokban tárgyalta a szoros értelmű szembesítés (*confrontatio*) szabályait:

„138. § A terhelte más terhelttel vagy tanuval a nyomozás és a vizsgálat folyamán is szembesíthető, ha egymástól lényegesen eltérő vallomást tettek és az ellentmondást nem lehet másképpen tisztába hozni, vagy ha alaposan kell tartani attól, hogy a főtárgyaláson a szembesítés nem fog megtörténni. Egyidejűleg csak két terhelte, illetőleg csak a terhelte és egy tanú szembesíthetők. [...]

214. § Szembesítésnek rendszerint csak a főtárgyaláson van helye.

Ha azonban a terhelte és a tanu, vagy a tanuk egymás között eltérőleg vallanak s az ellenmondás másként nem hozható tisztába, vagy ha alaposan lehet attól tartani, hogy a szembesítés a főtárgyaláson nem történhetik meg, a terhelte és a tanu vagy tanuk a nyomozás vagy a vizsgálat alatt is szembesíthetők egymással. Kettőnél több egyén egyidejűleg és egynél több körülményre nézve egyszerre nem szembesíthető egymással.

A 205. § 1. pontjában említett hozzátartozók, még ha önként tettek is tanuságot, a terhelttel nem szembesíthetők, hacsak ez maga nem kívánná. [...]

309. § Ha a vádlott és a tanu, vagy a tanuk egymás között valamely lényeges körülményre nézve eltérő vallomást tesznek, szembesítésük eszközözlendő.”

A tárgyak felmutatására és a szembesítésre a főtárgyaláson került sor. A terheltek nemcsak más terheltekkel, illetve a tanúk nemcsak a tanúkkal, hanem a terheltek és a tanúk egymással is szembesíthetőek voltak.³¹ A szembesítés kérésre történő elrendelése a terheltek védelmi érdekeinek biztosítását volt hivatott szolgálni, amennyiben annak teljesítése nem ütközött akadályba.

A 20. században elsőként megszületett (szocialistának titulált) büntetőeljárás kódex, az 1951. évi III. törvény

nem említi a felismerésre bemutatást, még a kihallgatások között sem. Jellemzően a kriminalisztika tankönyvek boncolgatták ezt a cselekményt, és adtak hozzá krimináltaktikai ajánlásokat.³²

Ugyanez mondható el a büntetőeljárás szabályozó 1962. évi 8. tvr.-ről. Még mindig hiába keressük az önálló felismerésre bemutatást, miközben a gyakorlatban rendszeresen alkalmazták a nyomozó hatóságok.³³ Az 1960-as évek végén egyre erősödtek a jogelméleti követelések a valós, megjelenített törvényi szabályozásra. Kiemeltek a követelő hangok közül kettőt, elsőként Lipovszky Jánosét, aki úgy fogalmazott:

„Az új büntetőeljárás törvényekben mind több olyan nyomozási cselekmény kerül szabályozásra, amely azelőtt csak a kriminalisztikai tankönyvekben szerepelt (felismertetés, nyomozási kísérlet, helyszínelés, körözés, kihallgatás stb.) és a krimináltechnika fejlődésének eredményei is szót kérnek a törvénykönyv alapján.”³⁴

Am szükségét érezte a változásnak Gödönyi József is, aki monográfiájában kifejtette:

„A hazai vonatkozásban indokolt lenne a nyomozási gyakorlatban kialakult és bevált intézmények törvényi szabályozása, illetőleg a meglévő intézmények továbbfejlesztése.

A szocialista törvényességnek jobban megfelelnie az a helyzet, ha a gyakorlatban széles körben alkalmazott olyan eljárások, amelyek eredményeként bizonyítékok keletkeznek a bűnügyekben, az eljárási törvényben és ne utasításokban lennének szabályozva (pl. felismerésre bemutatás).”³⁵

A fenti jogtudományi törekvések 1973-ban eredményt értek el. Az 1973. évi I. törvényben alapelveként érvényesült, hogy „a valóságnak megfelelő tényállás felderítése érdekében haladéktalanul meg kell tenni minden törvényes és célszerű intézkedést” [131. § (1)]. Szót érdemel az is, hogy a bizonyításról szóló IV. fejezetben a törvény megengedte védő jelenlétét a bizonyítási eljárásoknál, így az immár külön nevesített felismerésre bemutatásnál is.

„134.§ (3) A gyanúsított, a védő és a sértett jelen lehet a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a helyszínelésnél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. A felsoroltak értesítése mellőzhető, ha a késedelem veszéllyel jár. Az értesítést mellőzni kell, ha ennek következtében a tanú zártan kezelt adatai a gyanúsított, a védő és a sértett előtt ismertté válnának. (4) Aki nyomozási cselekménynél a (3) bekezdés értelmében van jelen, indítványt terjeszthet elő és észrevételt tehet.

(5) Azoknál a nyomozási cselekményeknél, amelyekben a védő jelen lehet, a védő mellett vagy helyetteseként ügyvédjelölt is jelen lehet.

135.§ (1) A nyomozó hatóság a szemle, a helyszínelés, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás, a lefog-

lálás, a házkutatás és a motozás végrehajtásánál, valamint az írni-olvasni nem tudó személy kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv ismertetésénél a terhelt, védője, valamint a szemlével érintett személy, továbbá a lefoglalást, a házkutatást, a motozást elszenvadó személy, továbbá az írni-olvasni nem tudó személy indítványára – elháríthatatlan akadály kivételével – hatósági tanút alkalmaz. Erre az érdekeltet figyelmeztetni kell. A hatósági tanú igazolja annak a nyomozási cselekménynek a lefolyását és eredményét, amelynél jelen volt.

(2) A nyomozási cselekmény előtt a hatósági tanút a jogairól és a kötelességeiről fel kell világosítani. A nyomozási cselekményt úgy kell lefolytatni, hogy azt a hatósági tanú nyomon követhesse. A hatósági tanú a nyomozási cselekményre észrevételt tehet.

(3) Hatósági tanúként olyan, lehetőleg érdektelen személyt kell igénybe venni, aki képes érzékelni és igazolni a nyomozási cselekmény elvégzését. Nem lehet hatósági tanú az eljáró ügyész, a nyomozó hatóság tagja; az eljáró ügyészség vagy nyomozó hatóság alkalmazottja csak akkor lehet hatósági tanú, ha más személy igénybevételének elháríthatatlan akadálya van.

(4) A hatósági tanúként közreműködésre senki sem kötelezhető.

(5) A nyomozási cselekményről készült jegyzőkönyvben fel kell tüntetni a hatósági tanú nevét, lakcímét, érdekeltenségét vagy esetleges érdekelttségét. Ha a hatósági tanú az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság alkalmazottja, a lakcíme helyett a munkakörét, illetve beosztását kell feltüntetni. Ha a nyomozási cselekmény során a hatósági tanú észrevételt tett, a jegyzőkönyvben ezt is fel kell tüntetni.

(6) A tanú költségére vonatkozó rendelkezéseket a hatósági tanúra is alkalmazni kell.”

A bizonyítás eszközei között pedig önállósította a felismertetést:

„61. § (1) A bizonyítás eszközei különösen a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat, a szemle, a helyszínelés, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás és a terhelt vallomása.

(2) Az eljárás során fel lehet használni a bizonyítás olyan eszközeit is, amelyeket az arra illetékes hatóságok – a törvényben meghatározott feladataik teljesítése során – a büntetőeljárás megindítása előtt szereztek meg.

(3) A bizonyítás eszközeinek nincs előre meghatározott bizonyító ereje.

(4) A kétséget kizáróan nem bizonyított tény a terhelt terhére értékelni nem lehet.”

Konkrétan a felismerésre bemutatásról kinyilvánította:

„86. § (1) A terheltnek vagy a tanúnak személyt vagy tárgyat felismerés céljából be lehet mutatni.

(2) Azt, akitől a felismerés várható, előzetesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat

milyen körülmények között észlelte, és miről ismerné fel.

(3) A személyt vagy a tárgyat olyan körülmények között kell bemutatni, amely a terhelt vagy a tanú befolyásolását kizárja.

(4) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott személy a tanút ne ismerhesse fel, illetőleg ne észlelhessen. Ha a tanú személyi adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.”

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, amely 2003. július 1-én lépett hatályba, a felismerésre bemutatást a bizonyítási eljárások között szabályozta két (tovább részletező, pontosító) szakaszban:

„122. § (1) A bíróság, illetőleg az ügyész felismerésre bemutatást rendel el és tart, ha az személy vagy tárgy felismerése céljából szükséges. A terheltnek vagy a tanúnak felismerésre legalább három személyt vagy tárgyat kell bemutatni. A terheltnek vagy a tanúnak – ha más lehetőség nem áll rendelkezésre – felismerésre személy vagy tárgy fényképen, illetőleg más adathordozón rögzített kép-, illetőleg hangfelvétele is bemutatható.

(2) A felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen kapcsolata van vele, milyen ismertetőjeleiről tud.

(3) Személyek bemutatása esetén az ügytől független és a felismerést végző által nem ismert, továbbá a kérdéses személlyel a fő ismertetőjegyekben megegyező tulajdonságú – így különösen vele azonos nemű, hasonló korú, testalkatú, bőrszínű, ápoltságú és öltözetű – személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani. Tárgyak bemutatása esetén a kérdéses tárgyak hasonló tárgyak között kell elhelyezni. A kérdéses személynek vagy tárgynak a csoporton belüli elhelyezkedése a többitől jelentősen nem térhet el, és nem lehet feltűnő.

(4) A bemutatást több felismerő személy esetében is külön-külön, egymás távollétében kell végezni.

(5) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetőleg ne észlelhessen. Ha a tanú személyi adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.³⁶

123.§ (1) A bizonyítási kísérletre és a felismerésre bemutatásra a szemle szabályait értelemszerűen alkalmazni kell.

(2) A bíróság, illetőleg az ügyész a szemle, a bizonyítási kísérlet és a felismerésre bemutatás tartásához a nyomozó hatóságot is igénybe veheti. A nyomozó hatóság a bíróság utasításait határidőre teljesíti.

(3) A szemlét, a bizonyítási kísérletet és a felismerésre bemutatást – ha az ügyész másképp nem rendelkezik – a nyomozó hatóság is elrendelheti, és tarthatja.

(4) A terhelt, a tanú, a sértett és más személy a szemlének, a bizonyítási kísérletnek és a felismerésre bemutatásnak köteles magát alávetni, a birtokában levő tárgyat a szemle, a bizonyítási kísérlet, illetőleg a felismerésre bemutatás céljából köteles rendelkezésre bocsátani. E kötelezettségek teljesítésére a terhelt kényszeríthető, a sértett és más személy pedig rendbírsággal sújtható.

(5) A szemle, a bizonyítási kísérlet és a felismerésre bemutatás lefolyását rendszerint kép- vagy hangfelvétellel vagy egyéb berendezéssel rögzíteni kell. A rögzített kép- vagy hangfelvételt az iratokhoz kell csatolni; az az eredeti célon kívül más célra nem használható fel.³⁷

4. Sommázat

Vázlatos történeti elemzéséből kiviláglik, hogy a tradicionális történeti időszakban nem beszélhetünk önálló felismertetési nyomozási cselekményről, jogtörténeti intézményről. Még a 20. század elején is csak a kihallgatások egyik speciális fajtájának tekintették. Sajat lábra állása a modern kriminalisztika megjelenésével és felvirágzásával indult el. Manapság már szeparáltan nevesített intézmény szerte a világban, köztük hazánkban is.³⁸ Olyan önálló büntetőeljárás (nyomozási–tárgyalási) cselekmény, amelynek vannak jogi, kriminalisztikai és pszichológiai aspektusai. Ezek beható ismerete és tisztességes alkalmazása szolgálhat táptalajul ahhoz, hogy megelőzzük (elkerüljük, kivédjük) a téves felismerési bemutatásokat, végső soron pedig a büntető igazságszolgáltatás szégyenfoltjait, a justizmord eseteket.

FENYVESI, CSABA

Die Geschichte des Gegenüberstellungsverfahrens im Lichte der Entwicklung der Kriminalistik

(Zusammenfassung)

Im ersten Teil der Studie werden die naturwissenschaftlichen Grundlagen der forensischen Wissenschaft vorgestellt. Der zweite Teil gibt einen historischen Überblick über die Wissenschaft der Ermittlung in Strafsachen. Das dritte inhaltliche Unterkapitel beleuchtet die Geschichte des Gegenüberstellungsverfahrens.

Ein Blick in die Vergangenheit zeigt, dass in der traditionellen historischen Periode nicht von einem eigenständigen Akt der Ermittlung, einer rechtshistorischen Institution, gesprochen werden kann. Noch zu Beginn des 20. Jahrhunderts wurde die Gegenüberstellung als eine spezifische

Art der Vernehmung angesehen. Mit dem Aufkommen und der Entfaltung der modernen Kriminalistik begann sie auf eigenen Füßen zu stehen. Heute ist sie eine eigenständige Institution auf der ganzen Welt, so auch in Ungarn. Es handelt sich um einen eigenständigen strafprozessualen Akt (in der Ermittlung und der Verhandlung) mit rechtlichen, forensischen und psychologischen Aspekten. Eine gründliche Kenntnis und eine faire Anwendung dieser können als Nährboden dienen, um falsche Gegenüberstellung und letztendlich die Schandflecke der Strafjustiz, die Fälle von Justizmord, zu verhindern (zu vermeiden, zu verhindern).

Jegyzetek

¹ Lásd minderről HARARI, Yuval Noah: *Sapiens*. Budapest, 2015. Animus, 17. p., illetve korábról MCKIE, Robin: *Fejezetek az emberi evolúció történetéből*. Pécs, 2007. Alexandra Kiadó.

² Katona Géza a kriminalisztika és a természettudományok (mint „anyatudományok”) érintkezési területein létrejött, „kettős kötődésű”, alkalmazott tudományi, adaptációs mezőket nevezi plasztikusan „híd- vagy komptudományoknak”. Köztük például a daktiloszkópiát, traszológiát, kriminalisztikai fényképezést, fegyvertant, kézírásvizsgálatot, rovarant. KATONA Géza: A kriminalisztika helye a bűnügyi tudományrendszerben. In BÓCZ Endre (szerk.): *Kriminalisztika I.* Budapest, 2004. BM Duna Palota és Kiadó, 52. p.

³ SANSONE, S. J.: *Modern Photography for Police and Firemen*. Cincinnati, Ohio, 1971. W. H. Anderson Co.; PETRÉTEI Dávid: A drónok krimináltechnikai és rendészeti felhasználása. *Magyar Bűnildőző*, 2015. 1–3. sz. 69–80. p.

⁴ ROBERTSON, E. W.: *Fundamentals of document examination*. Chicago, 1991. Nelson–Hall Co.; HILTON, O.: *Scientific examination of questioned documents*. Boca Raton, FL, 1992. CRC Press; ELLEN, D.: *The scientific examination of documents. Methods and techniques*. 2nd ed. New York, 1997. Taylor and Francis; NYILASI Tibor: *Kriminalisztikai okmányvizsgálat*. Budapest, 2004. Rejtjel Kiadó.

⁵ URBANSKI, T.: *Chemistry and technology of explosives*. Vol. 1–3. Oxford, 1964. Pergamon Press; YINON, J. – ZITRIN, S.: *The analysis of explosives*. Oxford, 1991. Pergamon Press.

⁶ MAEHLY, A. – STORMBERG, L.: *Chemical criminalistics*. New York, 1981. Springer Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-68061-8>.

⁷ RIZER, C.: *Police Mathematics. A Textbook in Applied Mathematics for Police*. Springfield, 1955. Charles C. Thomas.

⁸ Katona Géza úttörő tevékenysége nyomán a névadó Bayes-ről, tételéről és követőiről, Bayesziánusokról (Bayesians) olvasható a következő tanulmányokban, értekezésben: ORBÁN József: Kriminalisztikai valószínűségi becslés Bayes-hálókkal. *Magyar Rendészet*, 2014. 4. sz. 115–130. p.; Uő: A kriminalisztikai kivizsgálásban műszaki és eljárásjogi aspektusai. *Belügyi Szemle*, 2012. 10. sz. 38–55. p.; Uő: Bayes-hálók a bűnügyekben. PhD-értekezés. Pécs, 2018; Uő: A Bayes-módszerek bűnügyi alkalmazásának alapjai. In FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián (szerk.): *Kriminalisztika*. Pécs, 2021 (kézirat); TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba – HERKE Csongor: *Kriminalisztika tankönyv és atlasz*. Budapest–Pécs, 2005. (2009.) Dialóg Campus Kiadó.

⁹ Lásd erről FENYVESI Csaba: Az új generációs bizonyítékok a kriminalisztika történeti mérföldköveinek tükrében. *Magyar Jog*, 2014. 7–8. sz. 433–443. p.

- ¹⁰ FENYVESI Csaba: A modern kriminalisztikai történeti előzményei. *Jogtörténeti Szemle*, 2013. 3–4. sz. 27–35. p.
- ¹¹ Az egyébként német bűnügyi statisztikus (kriminológus) Mittermaier tanítvány, a bádeni bíróság tisztviselője, Jagemann 1841-ben folyóiratot is indított – Friedrich Nollnerrel összefogva – *Zeitschrift für Deutsches Strafverfahren* címmel, 1854-ben pedig W. Brauerrel közösen bűnügyi lexikont szerkesztett.
- ¹² GROSS, H.: *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*. 1–2. Graz, 1893 (Graz–Wien, 1914). Leuscher u. Lebensky's Buchhandlung.
- ¹³ Az amerikai innocent projekt adatai szerint a Justizmord-ítéletek 71%-a mögött téves felismerések szerepeltek. Spinney vizsgálatában 75%-ot tettek ki a téves felismerésre bemutatások. SPINNEY, L.: Line-ups on trial. *Nature*, 2008. 453. sz. 442–444. p. <https://doi.org/10.1038/453442a>.
A magyar joggyakorlatban is több ügyben téves azonosítások történtek. Ezekről lásd részletesebben HACK Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In FENYVESI Csaba (szerk.): *A Magyar Büntetőjogi Társaság jubileumi tanulmánykötete*. Budapest–Debrecen–Pécs, 2011. Magyar Büntetőjogi Társaság, 36–37., 43. p.; BADÓ Attila – BÓKA János: *Ártatlanul halálra ítélték*. Budapest, 2003. Nyitott Könyv Kiadó; www.innocenceproject.org; Dezső Antal védőbeszéde a móri mézárúval vádolt K. Ede védelmében. In TÓTH Mihály (szerk.): *Híres magyar perbeszéd*. Budapest–Pécs, 2013. Dialóg Campus Kiadó, 334–368. p.; KOVÁCS Lajos: *A Mór megtette...* Budapest, 2009. Korona Kiadó, 370. p.; FENYVESI Csaba: *A kriminalisztika tendenciái*. Budapest–Pécs, 2014 (2017). Dialóg Campus Kiadó, VII. fejezet.
- ¹⁴ Lásd részletesebben MÓRA Mihály – KOCSIS Mihály: *A magyar büntető eljárási jog*. Budapest, 1961. Tankönyvkiadó.
- ¹⁵ Lásd erről részletesebben PÓKECZ KOVÁCS Attila – BENEDEK Ferenc: *Római magánjog*. Budapest, 2020. Ludovika Egyetemi Kiadó.
- ¹⁶ Lásd erről részletesebben HERGER Csabáné – KAJTÁR István: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Budapest–Pécs, 2015. Dialóg Campus Kiadó.
- ¹⁷ Lásd részletesebben BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet*. Budapest–Pécs, 2000. Dialóg Campus Kiadó.
- ¹⁸ Kálmán Király Dekrétumainak Első Könyve, 27. fejezet.
- ¹⁹ Jelentősebb rendelkezéseket találhatunk I. (Nagy) Lajos 1351:23. tc.-ében, I. (Hunyadi) Mátyás 1486:14. tc.-ében, valamint a Hármaskönyvben. Ez az *inquisitio* inkább a polgári nemesi eljárás intézménye volt, és azt a panaszló fél kérelmére a király, a nádor vagy az országbíró rendelte el.
- ²⁰ *Indokolás a Magyar Királyi Igazságügyi Miniszter által az 1892/97-iki Országgyűlés negyedik ülészakájában a Képviselőház elé terjesztett Bünvádi perrendtartás törvényjavaslatához*. Budapest, 1895. Pesti Könyvnyomda Rt.
- ²¹ Uo. 17. p.
- ²² Lásd erről részletesebben KATONA Géza: *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században*. Budapest, 1977. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2., 3. fejezet.
- ²³ Uo. 200. p.
- ²⁴ Lásd erről részletesebben a *Constitutio Criminalis Theresiana* 35. §-át.
- ²⁵ FAYER László: *Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. I. kötet*. Budapest, 1896. Magyar Tudományos Akadémia, 168–177. p.
- ²⁶ www.atlasobscura.com/articles/paris-morgue-public-viewing.
- ²⁷ A szembesítést külön szakaszokban (171–175. §) szabályozták (volna).
- ²⁸ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*. Budapest, 1899. Politzer Zsigmond Kiadása.
- ²⁹ 1896. évi XXXIII. tc. 136., 213., 310. §.
- ³⁰ KOVÁCS Kálmán: *A magyar büntetőjog és büntetőeljárás jog története 1848-tól 1944-ig*. Budapest, 1971. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 59–67. p.
- ³¹ 1896. évi XXXIII. törvény cikk indokolása a bünvádi perrendtartásról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89600033.TVI>.
- ³² Részletesen taglalja a kihallgatási fejezetben Katona Géza a felismertetést az 1961-ben kiadott 725 oldalas tankönyvben. Lásd erről Felismertetés. In GARAMVÖLGYI Vilmos (főszerk.): *Kriminalisztika*. Budapest, 1961. Belügyminisztérium, 494–499. p.
- ³³ DÜLK Tamara: *A felismerésre bemutatás és a justizmord*. Pécs, 2011. 14. p. (kézirat).
- ³⁴ LIPOVSZKY János: A Magyar Jogászsövetség VII. kongresszusa. *Belügyi Szemle*, 1969. 7. sz. 69. p.
- ³⁵ GÖDÖNY József: *Bizonyítás a nyomozásban*. Budapest, 1968. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 189. p.
- ³⁶ A végrehajtási részletszabályokat (például a holttest, testrész felismertetését) a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló a 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet (Nyer.) 44–50. §-ai adták meg.
- ³⁷ A Nyer.-rel lényegében egyező szabályozást tartalmazott a pénzügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 17/2003. (VII. 1.) PM–IM együttes rendelet.
- ³⁸ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. 2010. §-a tartalmazza a hatályos rendelkezéseket a felismerésre bemutatásról.

